

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDEN KISA ÖMÜRLÜ BİR MİZAH GAZETESİ: ÇEKİRGE

Öz: 1911 yılı Mart ve Nisan aylarında Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki defa yayımlanan ve ancak 10 sayı yaşama imkânı bulan *Çekirge* mizah gazetesi, genel olarak İttihat ve Terakki Fırkası etrafında şekillenen siyasi mücadeleleri yansıtmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Fırkasına muhalif tavırlarıyla tanınan Lütü Fikri Bey, Boşo Efendi, İsmail Kemal Bey, Rıza Tevfik Bey gibi şahıslar ve İttihat ve Terakki içerisinde Hizb-i Cedit adı verilen muhalif yapıyı temsil edenler eleştirilerin odağı hâline gelmiştir. Söz konusu tavrı “haber yorum” metinleri dışında şiir, muhavere gibi edebî türlerde de görmek mümkündür. Ayrıca gazetede ulaşım, vergi, ekonomik durum, eğitim, moda, Bağdat demiryolu projesi, Reji idaresi, Balkan sorunu gibi toplumsal yaşamı etkileyen, halkın gündeminde olan meselelere yönelik değerlendirmelere de önemli ölçüde yer verilmiştir. Çalışmada *Çekirge* mizah gazetesi giriş bölümünde şekli özellikler, yazar/çizer kadrosu ve muhtevası temelinde tanıtılmış ve daha sonra gazetede bütün yazılar tür esasına göre tasnif edilerek her metnin muhtevasının belirtildiği, “Haber Yorum”, “Telgraf”, “Muhavere”, “Hikâye”, “Manzume”, “Latife”, “Kitap Tanıtımı”, “Karikatür”, “Resim”, “Reklam”, “İlan” alt başlıklarından oluşan bir tahlilli dizin listesi oluşturulmuştur. Seçilmiş metinler ve karikatürler kısımlarında ise dönemi temsil etme kabiliyetine sahip metinler ve karikatürler yer almıştır. Böylece günümüz için siyasi, tarihi, sosyolojik bir vesika hâline gelen *Çekirge* mizah gazetesinin incelenmesi suretiyle edebiyat ve basın tarihine katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çekirge, Mizah Gazetesi, Süreli Yayın, Karikatür, Hüseyin Nazmi.

A Short-Lived Humor Newspaper from the Second Constitutional Monarchy Period: *Çekirge*

Abstract: The *Çekirge* humor newspaper, which was published twice a week on Mondays and Thursdays in March and April, 1911 and only had the opportunity to survive for 10 issues, generally reflected the political struggles shaped around The Committee of Union and Progress (the CUP). Especially people such as Lutfu Fikri Bey, Boso Efendi, Ismail Kemal Bey, Rıza Tevfik Bey, who were known for their opposition to the CUP, and those representing the opposition called Hizb-i Cedit within the CUP became the focus of criticism. It is possible to see this attitude in literary genres such as poetry and dialogue, apart from “news and commentary” texts. In addition, the newspaper also allocated considerable part for evaluations on issues that affected social life and were on the agenda of the public, such as transportation, taxation, economic situation, education, fashion, the Baghdad railway project, the Reji administration, and the Balkan issue. In the study, the *Çekirge* humor newspaper’s introduction section was first handled on the basis of its format features, author-illustrator staff and content, and then all the articles in the newspaper were classified on the basis of genre, and an analyzed index list consisting of the subheadings “News Commentary”, “Telegraph”, “Dialogue”, “Story”, “Poem”, “Comedy”, “Book Promotion”, “Cartoon”, “Picture”, “Advertisement”, “Announcement” was created, in which the content of each text was specified. In the selected texts and cartoons sections, texts and cartoons that have the ability to represent the period are included. Thus, it is aimed to contribute to the history of literature and press by analyzing the *Çekirge* humor newspaper, which has become a political, historical and sociological document for today.

Keywords: Çekirge, Humor Newspaper, Periodicals, Cartoon, Hüseyin Nazmi.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
54. SAYI / VOLUME
2023-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi
Cengiz EKEN

Çankırı Karatekin Üni.
İnsan ve Toplum Bilimleri Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ekencengiz@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5039-7622

Gönderim Tarihi Received

08.11.2023

Kabul Tarihi Accepted

04.12.2023

Atf Citation

Eken, Cengiz. “II. Meşrutiyet Dönemi’nden Kısa Ömürlü Bir Mizah Gazetesi: Çekirge.” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 54, 2023, ss. 99-132.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

1908 yılında Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte oluşan özgürlük ortamında basın hayatı oldukça hareketlenmiş, mevcut gazete ve mecmualara yenileri eklenmiştir. Bunların önemli bir kısmı, esasında gazeteci olmayan, gazete ve mecmuaları kişisel düşüncelerini yansıtmak için kullanan şahıslar tarafından çıkarılmıştır (İnuğur 306). 1908-1914 yılları arasında 73 mizahi nitelikli süreli yayının neşredildiği (Ener Su 63) dikkate alınacak olursa önceki döneme veya mevcut idareye yönelik eleştirisi olanların genel itibarıyla mizah gazetesi ya da mecmuası çıkarmayı tercih ettikleri görülecektir. Bahsi geçen yayınlardaki eleştirilerin büyük bir kısmı II. Abdülhamit Dönemi'ne yöneliktir. Bununla beraber II. Meşrutiyet Dönemi siyasi hadiselerinin de çeşitli cephelerden eleştirildiği görülmektedir. Meşrutî sisteme geçilmesinin öncelikli hedef olarak belirlenmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşumunda farklı etnik grupların, devletin geleceğine dair farklı hedefleri olan insanların bir araya gelmesine neden olmuştur. Bu durum meşrutî düzene geçilmesiyle birlikte derin görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına ve akabinde cemiyete muhalif yapıların gelişmesine yol açmıştır. Bunun neticesi II. Meşrutiyet Dönemi'nde büyük siyasi mücadeleler yaşanmış ve farklı siyasi oluşumlar teşekkül etmiştir. Söz konusu mücadeleler, devrin uzun soluklu mizah gazetelerinde imkânlar dâhilinde değerlendirilmiştir. Bunun yanında azımsanmayacak sayıya ulaşan kısa ömürlü mizah gazetelerinin en azından bir kısmının “kişisel hınçların dile” (İnuğur 306) getirilmesi amacıyla yayımlandığı dikkate alınmalıdır. Çalışmanın da konusu olan *Çekirge* gibi bazı kısa ömürlü mizah gazeteleri ise mümkün olduğunca makul ölçüler içerisinde siyasi meselelerin yanında toplumsal yaşama ve dış politikaya yer vererek en azından II. Meşrutiyet Dönemi'nin anlaşılmasında önemli bir kaynak hâline gelmiştir. Bu çalışmada, *Çekirge* mizah gazetesi; şekli özellikleri, kadrosu ve muhtevası açısından değerlendirilerek tür esasına göre tahlilî dizin yapılmak suretiyle incelenmiş ve söz konusu dönemle ilgili yapılacak araştırmalara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Şekli Özellikleri

Çekirge mizah gazetesi, Hüseyin Nazmi'nin yönetiminde 10 sayı olarak Rumi takvime göre 14 Mart 1327 – 14 Nisan 1327, Hicri takvime göre 25 Rebiyülevvel 1329 - 28 Rebiyülahir 1329 tarihleri arasında pazartesi ve perşembe günleri yayımlanmıştır. *Çekirge*'nin 10. sayısının üçüncü sayfasında yer alan “Lu'biyyât-ı Zâdegân” başlıklı kitap tanıtımının sonunda yer alan “mabadı var” ifadesi gazetenin bilinenler dışında sayılarının olup olmadığı tereddüdünü doğurmuştur. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 2- Meşrutiyet Dönemi 1908-1918* adlı eserinde söz konusu gazetenin 10 sayıdan ibaret olduğunu belirtmiştir (Çeviker 184).

Yine *Çekirge*'nin Mesul Müdürü Hüseyin Nazmi'nin de kadrosuna katılacağı *Cadaloz* mizah gazetesinde yer alan “Durûb-ı Emsâl-i Cemiyetten” başlıklı yazıda yer alan “Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge üçüncüde ele geçersin çekirge’ darb-ı mesel-i meşhurunca bir aydan beri sıçramakla meşgul olan bir Çekirge'nin üçüncü değil onuncu sıçrayışında şapa oturduğu bi'l-amel görülmüş olduğu ecilden, cemiyetimizce mezkûr darbı mesel-i meşhurun ‘on kere sıçrarsın çekirge sonra şapa oturursun çekirge’ suretinde tashih ve ta'diline karar verilmekle ilânı keyfiyete ibtidar olunur.” (Cadaloz, no. 10, s. 3) şeklindeki haber yorum da *Çekirge*'nin 10. sayıdan itibaren yayın hayatından çekildiğini doğrulamaktadır.

Her sayısı dört sayfadan oluşan gazetenin kapağının üst kısmında satır ortasına gelecek şekilde adı, sağ altında sığircık ve hemen solunda çekirge görselleri yer almaktadır. Başlık klişesinde imtiyaz sahibi, müdürü, abonelik bilgisi, evrak gönderim usulü, numarası¹ ve tarihi yer almıştır.

Çekirge, haber yorum, telgraf, muhavere, fıkra, hikâye, manzume, latife, kitap tanıtımı gibi türlerin yanında devrin siyasi ve sosyal hadiselerini eleştiren karikatürleriyle dikkat çeker.

Ayrıca gazetede çeşitli reklam ve ilanların da yer aldığı görülmektedir. Bilindiği gibi gazetelerin temel amacı halkı bilgilendirmektir. Söz konusu bilgilendirme de genel olarak gazetelerde yer alan haberler vasıtasıyla yapılmaktadır.

Çekirge'nin hemen her sayısında adı, sayfa numarası ve sütun yeri zaman zaman küçük değişiklikler göstermekle birlikte “Hafta Başı Sohbeti”²,

¹ Gazetenin ikinci sayısından itibaren “numara” yerine “sıçrayış” ifadesine yer verilmiştir.

² *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* adlı eserde “Hafta sohbeti” şeklinde verilmiştir (Çapanoğlu 102).

“Nevâdir”/“Nevâdir Sergisi”, “Edebiyat-ı Zâdegân”, “Öte Beri”, “Arkadaşlarla Sohbet”³, “Fıkralar”, “Çekirge’nin Gramofonu”⁴, “Dost Yumruğu”, “Nazire”/“Bir Nazire” gibi köşe adları yer almıştır.⁵ Köşelerde yer alan metinlere çoğu zaman başlık konulmamıştır. İstisnaları olmakla birlikte gazetenin kapak sayfasının tamamı, dördüncü sayfanın bir kısmı karikatürlere ayrılmış ve genel itibariyle kapak sayfasında yer alan karikatürlerde devrin siyasi hadiseleri ele alınmış, dördüncü sayfada ise siyasi olaylara ilaveten sosyal meselelerin de konu edildiği görülmektedir.

Yazar-Çizer Kadrosu

Çekirge mizah gazetesinde reklam ilan dışında kalan 70 metinden 54’ü imzasız olarak yayımlanmış ve imzasızlar dışında kalan metinlerin ve karikatürlerin tamamında müstear isimler kullanılmıştır. *Çekirge*, II. Meşrutiyet Dönemi hükümetleri üzerinde politik bir güç olarak temayüz eden İttihat ve Terakki Cemiyetine yakın durmuştur. Bu nedenle yazılarda müstear isimlerin kullanılması devrin siyasi baskısıyla izah edilemez. Esasen mizah metinleri, çoğu zaman bir iğreti adı/imzayı gerektirecek muhtevadadır. Bununla birlikte yazı kadrosunu olduğundan zengin göstermek amacıyla böyle bir yol izlendiği de düşünülebilir. Gazetede yer alan müstear isimler, Ajans Zırzıbdak⁶, Cadaloz⁷, *Çekirge*⁸, Felek, Şadan, S(ad). Şinaver⁹ şeklindedir. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 2-Meşrutiyet Dönemi 1908-1918* adlı

³ *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* adlı eserde “Arkadaşlarla samimiyet” şeklinde verilmiştir (Çapanoğlu 102).

⁴ *Çekirge* mizah gazetesinin şekli özellikleri değerlendirilirken başlıktan ziyade yazı köşesi olarak değerlendirilen “Çekirgenin Gramofonu” ifadesi 5. sayının 3. sayfasında “Nevadir Sergisi” köşesinde başlık olarak kullanılmıştır.

⁵ *Çekirge* mizah gazetesinin hemen her sayıda aşağı yukarı aynen tekrar eden ve muhtevası ve zaman zaman türü değişen başlıklar bu çalışmada “köşe” olarak değerlendirilmesine karşın *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* adlı eserde yazı başlığı olarak verilmiştir. Konu ile ilgili bilgi için bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu. *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*. Garanti Matbaası, 1970, s.102.

⁶ *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 2* adlı eserde söz konusu isim Ajans Zımbıldak şeklinde verilmiştir (Çeviker 184).

⁷ *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 2* adlı eserde Cadaloz ismi gazetenin yazı kadrosunda gösterilmemiştir (Çeviker 184).

⁸ *Tanin* gazetesinin 664. sayısının 2. sayfasında “Dereden Tepeden” sütununda da “Çekirge” müstear ismine tesadüf edilmektedir (Tanin, no. 664, s. 2). *Tanin* gazetesinin “Dereden Tepeden” sütunu “içerisinde ‘Çekirge’ takma adıyla Girit meselesinin ele alındığı birkaç yazı mevcuttur. Halkın artık Girit meselesi ile ilgili olarak hiçbir şeyin yapılmadığına inandığını ve Meclis-i Mebusanda konuşulan konulardan sıkıldığını belirtmektedir. Mehmet Asım (US), ‘Çekirge’ lakaplı bu şahısla ilgili olarak gazetenin Karikatür sütununda ‘çekirge gibi sıçrayarak her taraftan haber toplayan’ kişiyle ilgili eleştiride bulunmuştur.” (Yıldız 44). Ancak *Tanin* ve *Çekirge* gazetelerinde görülen “Çekirge” müstear isimleri arasında doğrudan bir ilişki kurulamamıştır.

⁹ *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 2* adlı eserde söz konusu isim S. Şenaver şeklinde verilmiştir (Çeviker 184).

eserinde gazetenin mesul müdürü olan Hüseyin Nazmi'yi de *Çekirge*'nin yazı kadrosunda göstermiştir (Çeviker 184). Ancak gazete metinlerinde bu imzaya rastlanmamıştır. Yine aynı eserde kaydedilen Tırtıl ismi 1. sayının 3. sayfasında “Edebiyat-ı Zâdegân” köşesinde verilen kısa hikâye içerisinde yer alan mektubun yazarıdır ve Tırtıl (طيرال) şeklinde yazılmıştır. Aynı şekilde 8. ve 9. sayıların 3. sayfasında imzasız olarak yayımlanan “Lu’biyyât-ı Zâdegân” başlıklı kitap tanıtımı içerisinde söz konusu eserden iktibas edilen manzumelerin şairleri “Pertev” (Ener Su 104) ve “Muhlis”in (Çeviker 184) yazı kadrosunda gösterilmesi yanlışlık eseri olmalıdır. Bu nedenle Tırtıl, Pertev ve Muhlis isimleri *Çekirge*'nin yazı kadrosuna dâhil edilmemiştir.

Çekirge'deki 20 karikatürün 16'sı “D.M.”, “Terakki”, “Terakki Atelyesi” imzasıyladır. Gazetenin 1. ve 2. sayılarının kapak karikatürleri çift (sağ tarafında Latin harfleriyle “D.M.”, solda Arap harfleriyle “Terakki”) imzalıdır. Buradan hareketle “D.M.”, “Terakki” ve “Terakki Atelyesi” imzalarının aynı şahsa ait olduğu düşünülebilir.

Muhteva Hakkında Bazı Dikkatler

Çekirge mizah gazetesi siyaset, ekonomi, ulaşım, vergi, Balkan sorunu gibi toplumsal hayatın farklı cepheleriyle ilgili meseleleri mizahın imkânları çerçevesinde haber yorum, muhavere, manzume, karikatür gibi türler içerisinde ele alarak değerlendirmiştir. Gazetede yer alan siyasi değerlendirme ve karikatürlerin genelinde “muhaliflere hücum” (Çapanoğlu 101) edildiği görülmektedir. Mutedil Hürriyetperveran Fırkasının kurucuları arasında yer alan Ömer Lutfi Fikri Bey, “Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlı'yım” (Yalman 92) ifadesiyle zihinlere kazınan Serfiçe Mebusu Yorgo Boşo Efendi, Prens Sabahaddin Bey'in teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkezîyet düşüncesi etrafında şekillenen Osmanlı Ahrar Fırkasından Berat Mebusu İsmail Kemal Bey, İttihat ve Terakki Fırkası Hizb-i Cedit grubundan Amasya Mebusu Arif Fazıl Efendi gibi muhalifler çeşitli cephelerden eleştirilmiştir. Kısaca *Çekirge* “İttihat ve Terakki taraftarıdır. Yazılarında cemiyeti ve o günlerde ön planda gelen adları dillerde dolaşan fıkra mensuplarını müdafaa ve sena” (Çapanoğlu 101) etmiştir. Bununla birlikte sınırlı sayıda olsa da maliye nazırlığı sırasında tasarrufları nedeniyle tartışmaların odağı hâline gelen Cavid Bey gibi İttihatçıların da karikatürize edildiği görülmektedir.

Çekirge mizah gazetesinde siyasi değerlendirmelerin yanında Reji işçilerinin grevi, Şirket-i Hayriye'nin uygulamaları, ekonomik sıkıntılar, donanmanın güçlendirilmesi çabaları, tramvay şirketinin elektrik gücünden istifade edeceği haberleri, eğitim, taklitçilik, hırsızlık vakaları, hava durumu, vergi meselesi, şalvar ve düello modaları gibi toplumun günlük yaşamda karşılaştığı birçok husus ele alınmıştır. Ayrıca gazetede Balkanlardaki siyasi atmosfer gibi dış politikayla ilgili gelişmelere de yer verilmiştir. Kısaca *Çekirge*'de yer alan fıkralar dışında kalan metinlerin

muhtevasını genel itibariyle devrin siyasi ve sosyal meseleleri şekillendirmiştir.

Muhalefetin durumu, tramvayların elektrikli olacağı, Şirket-i Hayriyenin uygulamaları gibi haber ve değerlendirmelerin benzer yaklaşımlarla farklı sayılarda ele alınması *Çekirge*'nin sürekli aynı şeyleri yazdığı yönünde eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Bu anlamda *Gıdık* mizah gazetesinin 7 Nisan 1327 sayısında yer alan “İki Aşına Arasında” başlıklı muhavere dikkat çekicidir. “— Yahu artık mizah gazetelerini okumayacağım. — Niçin? — Ne yapayım. Yazdıkları şeyler ya at nalı, palan, ya eşek. Çekirge, beygir?! — Şu hâlde yalnız bir tanesini okumayınız. — Hangisini! — Çekirge’yi!” (*Gıdık*, no. 40, s. 319).

Türlere Göre Tahlilî Dizin

“Türlere Göre Tahlilî Dizin” kısmında, gazetede ki bütün yazılar tasnif edilerek her metnin türünün, muhtevasının belirtildiği bir liste oluşturulmuş; reklam ve ilan metinleri Latin esaslı Türk alfabesine aktararak verilmiştir. Karikatürler ise görselleri tarif edilerek herhangi bir sınıflamaya tabi tutulmadan sayı, sayfa esasına göre sıralanmıştır. Metinlerin ya da karikatürlerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle zaman zaman dipnotlar vasıtasıyla açıklayıcı ya da tamamlayıcı bilgiler verilmiştir.

1. Haber Yorum

Niteliği ne olursa olsun bir gazetenin temel amacı gündeme ilişkin halka bilgi vermektir. Bilgilendirme işlevi genel olarak haber metinleri üzerinden yapılır. Söz konusu mizah gazetesi olunca bilgilendirmenin mahiyeti de değişmektedir. Gündeme dair havadisler yeniden üretilerek muharrirlerin yorumlarıyla mizahi bir çehre kazanır. Bu nedenle çalışmada bu türden bilgilendirme yazıları “haber yorum” olarak adlandırılmıştır. *Çekirge*'de de siyaset, ekonomi, vapur işletmesi, moda, vergi, dış politika gibi konuları ihtiva eden 21 adet “haber yorum” metni yer almıştır.

1.1. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Numara 1, s. 3: Be-yoğlu çevresinde ortaya çıkan şalvar modası nedeniyle galeyana gelen semt sakinlerine güvenlik güçlerinin müdahalesini ve İstanbul’da mabeyinci, mebus, muharrir gibi şahıslar arasında ortaya çıkan düello modasını yansıtan haber yorum.

1.2. İmzasız, Müteferrika, Haber Yorum. Numara 1, s. 4: Şirket-i Hayriyenin yapmayı tasarladığı düzenlemelere temas eden haber yorum.

1.3. İmzasız, Başlıksız, Nevâdir, Haber Yorum, Numara 1, s. 2; Sıç-rayış 2, s. 2.: Faydalı hizmetlerinden dolayı taltif edilecek mebusları ve onlara verilecek hediyeleri konu edinen haber yorum.

1.4. İmzasız, Başlıksız, Edebiyat-ı Zâdegân, Haber Yorum. Sıçrayış 2, s. 3: *Ebuzziya*¹⁰ namında bir gazetenin neşredileceği malumatı üzerine *Çekirge*'nin “Şinasi merhum derdi ki-Kemal dedi ki diye kendi efkârını bile tasvir edemedikten sonra neye yarar?!” şeklindeki cevabını içeren haber yorum.

1.5. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 2, s. 3-4: *Sabah, Ziya, Yeni Gazete, İkdâm, Babalık* gibi gazetelerin fakirlik, sadrazamın Nafia ve Ticaret Nezaretlerini uhdesinde tutması, eğitim teftişi, kadınların greve gitmesi, moda, yolların bozukluğu, Şirket-i Hayriye vapurları, Göksu deresinin temizlenmesi gibi gündeme dair malumatlarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.6. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Sıçrayış 3, s. 3: Ha- liç İdaresinin on numaralı dubasının cesr-i cedit dışına çıkmasını, Bursa'da çekirge âlemlerinin başlamasını ve Reji fabrikasındaki işçilerin greve gitmesini konu edinen haber yorum.

1.7. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 3, s. 4: *Sabah, Ziya, İkdâm, Cem, Tanin* gibi gazetelerin Bağdat şimendiferinin kuvveden fiile geçmesi, İsmail Kemal Bey-Derviş Bey hadisesi¹¹, hayvanların korunması meselesi, Yunan manevraları, muhalefetin zuhuru, Ahali Fırkasının serveti, tadilat nedeniyle köprüünün kapalı olması gibi malumatlarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.8. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Sıçrayış 4, s. 3: Celal Sahir Bey'in Dainler Vekâleti Kitabetine tayin edildiğini ve aynı zamanda Şahabettin Süleyman Bey'in de medyunlar vekâletine atanmasının önerildiğini; Reji İdaresinin ilga edilmesini isteyen mebuslara gelen tebrik telgraflarını ve Galata'da Rihtım İdaresi tarafından inşa edilen binanın tamamlanmadan kullanılmaya başladığını bildiren haber yorum.

1.9. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 4, s. 4: *İkdâm, Yeni Gazete, Tasviri Efkâr, Tanin, Geda, Sabah* gibi gazetelerin parlamentonun nasıl oluşacağı, İsmail Kemal Bey'in mebusluktan istifade ederek Avrupa'ya gideceği, Venizelos'un bir nutku, Boşo

¹⁰ Ebüzziyâ Mehmed Tefvik tarafından 21 Ağustos 1880-15 Ağustos 1912 arasında yayımlanan *Mecmua-i Ebüzziya* hakkında geniş bilgi için bkz. Özgür Türesay, “Ebüzziya Tefvik ve Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912).” *Müteferrika*, no. 18, 2000, ss. 87-140.

¹¹ “İsmail Kemal Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif bir Arnavut milliyetçisi olarak tanınmaktadır. (...) İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı olan mebus Derviş Ragıb, meclis görüşmeleri sırasında İsmail Kemal Bey'e bir tokat atmıştır. Kendisine atılan bu tokata çok sinirlenen ve gururuna dokunan İsmail Kemal Bey, İttihatçıları kastederek attığımız bu tokatı çok pahalıya ödeyeceksiniz diyerek İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu tokat olayından sonra İsmail Kemal, Arnavutluk'un bağımsızlığı yolunda yoğun bir mücadeleye girişti ve 1912 yılında bağımsız Arnavutluk Devleti'nin ilk kurucusu ve devlet başkanı oldu.” (Birecikli 139).

Efendi'nin jandarma kıyafetinden bahsi, Beyoğlu Sancağı muhasebe dairesinin taşınması gibi gündeme dair malumatlarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.10. İmzasız, Başlıksız, Dost Yumruğu, Haber Yorum. Sıçrayış 5, s. 2.: “Bir mum al da derdine yan” ifadesiyle sınırlı bir bütçeye sahip olan Karadağ'ın haydutlara maddi destek sağladığı için ekonomik sıkıntı yaşadığını belirten haber yorum.

1.11. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Sıçrayış 5, s. 3.: Babıali Caddesi'nde kebabçılar arasında rekabetin artmasını ve kitapçılardan haftada bir gün izin yapmasını konu edinen haber yorum.

1.12. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 5, s. 3-4.: *Yeni Gazete, Tanin, Geda, Sabah* gibi gazetelerin romatizma rahatsızlığına Rahip Baba Andre ruhunun iyi geldiği, Yunanistan'da bahriyeli ihtilası hadisesi, Avrupa'daki ekmekçilerin hâli, romanların çocuklarda intihar hevesi yaratacak kadar etkili olduğu, Karadağ hükûmeti, otobüs ve otomobillerle ilgili gelişmeler, Yıldız hatıraları, Bulgaristan'da tüm memurların değiştirildiği gibi gündeme dair malumatlarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.13. İmzasız, Başlıksız, Dost Yumruğu, Haber Yorum. Sıçrayış 6, s. 2.: Beyoğlu'nda Avrupai tarzda yapılan ve taklitçilik olarak algılanan binaları eleştiren haber yorum.

1.14. İmzasız, Başlıksız, Nevâdir Sergisi, Haber Yorum. Sıçrayış 6, s. 2-3.: Fecri Âti Cemiyeti ile *Hande* gazetesi arasında vuku bulan ve namus davasına dönüşen tartışmanın mahkemeye yansımalarını ve Fecri Âti azalarının mahkeme masraflarını ödemeleri gerektiğini belirten Reis-i Cem'iyet Subhullah Hamdi¹² imzalı tebliği konu edinen haber yorum.¹³

1.15. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Sıçrayış 6, s. 3.: Şehremanetin “tenviriyeye”, “tenzifat” gibi esnaf vergilerini ve Süleymaniye Camisi civarındaki Tiryaki Çarşısı'nın lağvını konu edinen haber yorum.

1.16. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 6, s. 4.: *Yeni Gazete, Sabah, İkdam, Ziya* gibi gazetelerin Karadağ, Yunanistan, “Halkta tereddüt, kabinede prensip”, “Papa'nın müdahalesi”,

¹² Bahsi geçen isim Hamdullah Suphi'dir. Mizah gazetesinin karakteristiğine uygun olarak Subhullah Hamdi şeklinde telaffuz edilmiş olmalıdır. Zira kendisi Fecr-i Âtî Encümeni'nin başkanlığını yapmıştır (Şen 86).

¹³ *Hande* gazetesi ile Fecr-i Âti Encümeni arasında ortaya çıkan ve mahkemeye yansıyan hadise hakkında bilgi için bkz. Cafer Şen. “Fecr-i Âtî Encümen-i Edebîsi.” *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, no. 1, 2008, ss. 84.

“Sofya’da şalvarlılar” gibi gündeme dair malumatlarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.17. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Sıçrayış 7, s. 2-3.: Haziran ayında havaların beklenen sıcaklığa ulaşmaması nedeniyle Kağıthane mesire alanına gezmeye gitmek isteyenlerin öfkesini yansıtan haber yorum.

1.18. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 7, s. 4.: *Ankara, Yeni Gazete, Balkan, Tanin, Geda* gibi gazetelerin “Tenkitlerimiz”, “Edirne Valisi”, “Nafia Nezareti”, “Abdesthaneler”, “Politika”, Halep valisinin geri çağırılması gibi gündeme dair malumatlarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.19. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Haber Yorum. Sıçrayış 8, s.3.: Yayın hayatı sona erdiği belirtilen *Cadaloz*’un bir müddet daha varlığını sürdüreceğini ve kara gözlü birinin bedava oturduğu birahaneyi şaşırarak Babıali’de matbaa matbaa dolaştığını belirten haber yorum.

1.20. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 8, s.4.: *Mülhakât, Yeni Gazete, İkdâm, Ziya, Sabah, Tanin* gibi gazetelerin “Sadakat böyle mi olmalı?”, “Dehalet ve Firar”, “Şimdinde Şevket Turgut Paşa’nın şahsına itiraz olunuyor”, “Yeni muallimlerimiz?” başlıklarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

1.21. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Haber Yorum. Sıçrayış 9, s.3-4.: *Yeni Gazete, Keza, İkdâm* gibi gazetelerin “Para nasıl saklanır?”, “Kundura içinden on altı lira”, “Liverpool’da neşrolunan bir gazetenin beyanatına nazaran gençler küçük küçük heyetler tertip ederek Arnavutluk’a gitmeye hazırlanıyorlar?”, “Maymun meselesi hakkında tahkikat icra etmekte olan komisyon” gibi başlıklarının *Çekirge* tarafından yorumlanmasını içeren haber yorum.

2. Telgraf

Çekirge’de yer alan 10 telgraf metni esasında “haber yorum” niteliği taşımaktadır. Ancak söz konusu metinler, formları dikkate alınarak “telgraf” kısmında değerlendirilmiştir.

2.1. İmzasız, Geç Vakitte Tebliğ Edilen Telgraflar, Telgraf. Numara 1, s. 4: Çekirgenin şiddetli taarruzları neticesi Amasya’da bamyası hasılatının düştüğünü, fiyatların yükseldiğini ve Amasya mebusuna da üreticilerin kendilerini bu felaketten kurtarması için iki çuval kuru bamyası göndermeye karar verdiklerini belirten telgraf.

2.2. İmzasız, Telgraf-ı Mevrude, Telgraf. Sıçrayış 5, s. 4.: Reji amelesinin tatil isteğinin karşılanmaması nedeniyle bütün paketleme işlerinin bozulmaya başladığını dile getiren, İstanbul halkının ihtiyacı varken başka yerlere yardım edilmesini eleştiren iki telgraf.

2.3. Ajans Zırzıbdak, Telgraf-ı Mevrude, Telgraf. Sıçrayış 6, s. 3.: Posta hizmetlerindeki aksaklığı, Kuzey Kutbu'ndaki ayıların armudu bol bir yere gitme kararını, Göksu Deresi'nin temizleneceği rivayetini konu edinen üç adet telgraf.

2.4. İmzasız, Telgraf-ı Mevrude, Telgraf. Sıçrayış 7, s. 3.: Beyazıt meydanında sürekli sağa sola dalaşan bir zattan bazı esnafın rahatsız olduğunu ve Dimetoka Kariyesi'nde yolculara musallat olan hırsızın yakalandığını bildiren iki adet telgraf.

2.5. İmzasız, Başlıksız, Telgraf. Sıçrayış 9, s.3.: Saib Bey'in şu günlerde nevâ'ir vapuru ihtiyat kaptanlığına tayin edileceğini ve İzmir'de yabancı bir seyyah için düzenlenen ziyafetin mükemmelliğini konu edinen iki adet telgraf.

3. Muhavere

Çekirge'de siyaset, moda, sanat, dış politika gibi konuları ele alan biri fıkra sütununda olmak üzere 17 “muhavere” yer almıştır.

3.1. Cadaloz, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Numara 1, s. 2: Sığırcık kuşunun *Çekirge* ile arkadaş olma çabasını yansıtan muhavere.

3.2. İmzasız, Başlıksız, Arkadaşlarla Sohbet, Muhavere. Numara 1, s. 3: Meşrutiyet rejimi ile hayatın düzeliş düzelmediği üzerine *Yeni Gün* gazetesi ile *Çekirge*'nin değerlendirmelerini yansıtan muhavere.

3.3. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 2, s. 2: *Çekirge* Baba Türbesi, kaplıcalar, şeftali gibi Bursa'nın kıymetlerini konu edinen muhavere.

3.4. İmzasız, Celb-i Ervah, Öte Beri, Muhavere. Sıçrayış 2, s. 3: Üç ayaklı yuvarlak bir masa etrafında toplanan dört kişinin ruh çağırma seansında seçimler, Ahmet Rıza Bey ve Rıza Tefik Bey hakkındaki sorularını konu edinen muhavere.

3.5. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 3, s. 2.: *Çekirge* ile Sığırcık'ın mebusların Reji İdaresinin lağvedilmesi girişimlerini değerlendirdiği muhavere.

3.6. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 4, s. 2.: Kâğıthane'de yer alan tiyatro kumpanyasının değerlendirildiği muhavere.

3.7. İmzasız, Başlıksız, Nevâdir Sergisi, Muhavere, Sıçrayış 4, s. 3: *Çekirge*'nin piyango çekilişinde mektep hocalarına kızılılık sopası, pisboğazlara Kayseri mantısı, Dekadanlara allı yeşilli hamam taşı, müstebitlere Sinop havası çıkması talebini konu edinen muhavere.

3.8. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 5, s. 2.: Başta mebusan meclisi olmak üzere tüm toplum kesimleri arasında kavganın moda olmaya başladığını yansıtan muhavere.

3.9. İmzasız, Çekirgenin Gramofonu, Nevâdir Sergisi, Muhavere. Sıçrayış 5, s. 3.: Çekirgenin gramofonunda tekrar Nafia Nazırı olmak isteyen Halaçyan Efendi, bir zamanlar maarif nazırı olan ve o günlerin özlemini duyan Emrullah Efendi, dünya işlerinden elini eteğini çektiğini belirten Talat Bey anısına sırayla uşşak makamından “*Bilirim manin ol-dukça kaçarsın güzelim*”, suzinak makamından “*Teselliyatsaz ol dili nalanıma*” ve “*Çektim elimi gayrı bu dünya hevesinden*” mısralarıyla başlayan şarkıların çalınmasını konu edinen muhavere.

3.10. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 6, s. 2.: Mahsulata zarar verdiği gerekçesiyle çekirge itlafına başlanacağı haberlerini konu edinen muhavere.

3.11. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 7, s. 2.: Yemen’de ortaya çıkan isyanı ve Karadağ’ın başını belaya sokan girişimlerini yansıtan muhavere.

3.12. İmzasız, Başlıksız, Çekirgenin Gramofonu, Muhavere. Sıçrayış 7, s. 3.: *İkdam*, *Sabah*, *Cerideyi Cedit* ve *Tasviri Efkâr* gazeteleri sahiplerinin ruh hâlini yansıtan şarkıların çalınmasını konu edinen muhavere.

3.13. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 8, s.2.: Yaz mevsimiyle birlikte Kâğıthane mesire alanının kalabalıklaşmasını yansıtan muhavere.

3.14. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 9, s.2.: İronik bir üslupla muhaliflerin hükûmete yönelik eleştirilerini dile getiren muhavere.

3.15. İmzasız, Başlıksız, Hafta Başı Sohbeti, Muhavere. Sıçrayış 10, s.1-4.: Sultan Mehmed Reşad’ın tahta çıkışının yıldönümünü barış, hürriyet, kardeşlik vurgularıyla değerlendiren muhavere.

3.16. İmzasız, Başlıksız, Çekirgenin Gramofonu, Muhavere. Sıçrayış 10, s.4.: Sultan Mehmed Reşad’ın tahta çıkışının yıldönümü münasebetiyle barış, hürriyet, kardeşlik vurgulu marşlara yer veren muhavere.

4. Fıkra

Çekirge’de çoğu günümüzde de anlatılan, 15 fıkraya yer verilmiştir. Fıkralarda hırsızlık, Şirket-i Hayriye tramvayları, büyük-küçük ilişkisi, kolera, eğitim, hile gibi meseleler konu edilmiştir.

4.1. İmzasız, Başlıksız, Fıkralar, Fıkra. Sıçrayış 3, s. 3: Deniz suyunun tuzlu olmasını ve Amerika’da fakir bir gazetecinin odasına hırsız girmesini konu edinen iki adet fıkra.

4.2. İmzasız, Başlıksız, Fıkralar, Fıkra. Sıçrayış 4, s. 3: Bir ahmağın beygirden düşmesini, tramvayda bir paket üzerine oturan şahsa başka bir kişinin paketi dizine al beygirlere desteğın olsun söylemini, sakallı bir şahıs oluncaya kadar babasının sofrasına oturtulmasına müsaade edilmeyen çocuğın yemeğine ortak olmak isteyen kediye senin yerin babamın yanı demesini, şakacılığıyla tanınan bir şahsın hayranlıkla baktığı konağın uşağı tarafından alaya alınmasını yansıtan dört adet fıkra.

4.3. İmzasız, Başlıksız, Fıkralar, Fıkra. Pazartesi 28 Mart 1327, Sıçrayış 5, s. 2-3.: Mısır’da ortaya çıkan kolera hastalığını, süte su katılması alışkanlığını, bir körün kambur bir şahsa husumetini, pinti bir şahsın lokantada ucuz menü arayışını konu edinen dört adet fıkra.

4.4. İmzasız, Başlıksız, Muhavere, Fıkra-Muhavere. Sıçrayış 6, s. 3.: “Muallim ile talebe arasında” ifadesiyle bir muallimin “çırak”, “Nefi” kelimeleri hakkında öğrencilerden malumat istemesini ve “Lokantacı ile avcı arasında” ifadesiyle kendisine tavşan satmak isteyen avcıya lokantacının şimdiye kadar kedi yedirdiği müşterilerine böyle leziz bir et sunmasının doğru olmayacağı cevabını yansıtan iki adet fıkra. Söz konusu fıkraların arasında bir öğretmenin “Fransa’dan ne çıkar” ve “Atina’nın nesi meşhurdur” suallerine öğrencilerin verdiği yanıtları içeren muhavere.

4.5. İmzasız, Başlıksız, Fıkralar, Fıkra. Sıçrayış 7, s.3.: Sevgilisi tarafından tanımamazlıktan gelinen aktörün muzip cevabını, İngiltere’de on dört yaşında bir çocuğın hükümdar olmasına müsaade edilmesine karşın evlenmesine izin verilmemesini, bir şahsın uşağı ile bir arkadaşına dört adet tavuk göndermesini konu edinen üç adet fıkra.

5. Hikâye

Çekirge’de oldukça küçük hacimli 5 hikâye yer almıştır. Söz konusu hikâyelerde Şirket-i Hayriye tramvayları, vergilerin ekonomik yük haline gelmesi gibi güncel meseleler konu edilmiştir.

5.1. İmzasız, Bir Mandanın Hasbihali, Hikâye. Sıçrayış 4, s. 2: Bir mandanın, etinden, sütünden, gücünden istifade edilmesine karşın türünün insanoğlunun zulmüne uğramasından şikâyetini konu edinen hikâye.

5.2. İmzasız, Başlıksız, Edebiyat-ı Zadeğân, Hikâye. Numara 1, s. 3: Züğürtlükten perişan olan Tırl’ın *Çekirge*’ye gönderdiği “Züğürtname” olarak adlandırılan beş beyitlik gazelini ve *Çekirge*’nin söz konusu gazeli şairin desteklediği gazeteye göndermesini öneren notunu ihtiva eden hikâye.

5.3. İmzasız, Başlıksız, Nevâdir, Hikâye¹⁴. Sıçrayış 2, s. 2.: Mebusların ödüllendirilmesiyle ilgili haberin altında verilen ve vapura yetişmek için canhıraş koşarken çamur deryasına düşen iki ihtiyarın “mesken”, “temettü”, “tenviriyye”, “tarik” vergileri yüzünden yaşadığı sıkıntıları yansıtan kısa hikâye.

5.5. İmzasız, Tramvay Bargirlerinin Mitingi, Hikâye. Sıçrayış 3, s. 2-3: Şirket-i Hayriye tramvaylarını çekmekle yükümlü beygirlerin, tramvayların elektrikle çalışması durumunda sokağa atılma ihtimaline karşı greve gitme kararı konu edinen hikâye.

6. *Manzume*

Çekirge'de biri Farsça olmak üzere 16 manzumeye yer verilmiştir. Söz konusu manzumelerde siyaset yanında aşk, vatan, ekonomi gibi konular ele alınmıştır. Nazireler dışındakilerin dili oldukça sadedir.

6.1. Cadaloz, Başlıksız, Dost Yumruğu, Manzume. Numara 1, s. 2: Bir dördlükten oluşan, “Eylemem dehre tekâpû kimseden pervam yok / Ben çekirge meşrebim ama yerinde sıçırım / Gezsin isterlerse kesemde sığırcık kuşları / Sıçırım ben daima zevzekler ölse ben varım” şeklindeki manzume.

6.2. İmzasız, Erkân-ı Eyvan-ı Müşâare, Manzume. Numara 1, s. 2-3: Altı dördlükten oluşan Emrahi ve Gümrahi adlı âşıkların atışmasını yansıtan manzume.

6.3. Çekirge, Arz ve Talep Kaidesi, Dost Yumruğu, Manzume. Sıçrayış 2, s. 2: Bir dördlükten oluşan, “Geçen gün bir zarif zattan işittim / Beni Âdem-i nebat hayvan olurmuş / Eğer bu istihale olmasaydı / Eşeklik bin lira kıymet bulurmuş” şeklindeki manzume.

6.4. Felek, Başlıksız, Bir Nazire, Manzume. Sıçrayış 3, s. 2.: Nedim'in “olmuş sana” redifli şiirine nazire olarak yazılan, yedi beyitlik gazelde devrin vekillerinden biri eleştirilir.

6.5. Felek, Başlıksız, Nazire, Manzume. Sıçrayış 4, s. 2.: “Tanzir-i Nedim” ifadesiyle Nedim'in “olsam” redifli gazeline nazire olarak yazılan, şairin devrin bir paşasına olan bağlılığını konu alan sekiz beyitlik manzume.

6.6. Çekirge, Başlıksız, Dost Yumruğu, Manzume. Sıçrayış 4, s. 2.: İnsanların ve hayvanların yeme içme gibi umumi özelliklerini konu edinen bir dördlükten oluşan manzume.

¹⁴ Buradaki hikâye “Nevâdir” köşesinde yer alan haber yorumun bir parçası şeklinde verilmiştir.

6.7. Felek, Mefhar-ı Tinname-yi Çekirge, Manzume. Sıçrayış 6, s. 2.: “Tanzir-i Av’avanüvis” ifadesiyle ikisi altı, ikisi beş mısradan oluşan dört bentlik manzumede *Çekirge* gazetesi methedilir.

6.8. Şadan, Moda Âleminde, Manzume. Sıçrayış 6, s. 3.: Bir dörtlükten oluşan manzumede zamane özentî beyleri eleştirilir.

6.9. Şadan, Nazîretü’l-Cenâb-ı Nedîm, Manzume. Sıçrayış 7, s. 2.: Nedim’in “Tazmîn-i Beyt-i Râsih Der-Medh-i Sadr-ı a’zam Dâmâd Ali Pâşâ” başlıklı kasidesine nazire olarak yazılan, on beş beyitlik manzumede şair, devrin paşalarından birine seslenir.

6.10. Şadan, Başlıksız, Dost Yumruğu, Manzume. Sıçrayış 7, s. 2.: Bir dörtlükten oluşan manzumede erdem sahibinin nitelikleri sıralanmıştır.

6.11. S(ad). Şinaver, Sen de Kadro Harici, Manzume. Sıçrayış 7, s. 3.: Bir dörtlükten oluşan manzumede sevgilinin izlerinin yavaş yavaş silinmesi ve aşğın bu duruma dair hüznü dile getirilir.

6.12. Şadan, Başlıksız, Dost Yumruğu, Manzume. Sıçrayış 8, s.2.: Bir dörtlükten oluşan manzumede vatan ve millet bağı ortaya konulmaktadır.

6.13. Felek, Başlıksız, Dost Yumruğu, Manzume. Sıçrayış 9, s.2.: İngilizlerin vicdanlarını rahatlatmak için devlete önemli miktarda para ödedikleri ifade edilerek bizde de utanmış vicdanlara vergi konsa devletin bütçe açığı kalmayacağını belirten bir dörtlükten oluşan manzume.

6.14. Şadan, Kıta, Manzume. Sıçrayış 9, s.3.: Geçmişte olduğu gibi bugün de toplumun eziyetlere maruz kaldığını bildiren bir dörtlükten oluşan manzume.

6.15. Şadan, Nazîretü’l-Cenâb-ı Hafız, Manzume. Sıçrayış 9, s.3.: Sekiz beyitlik Farsça manzume.

6.16. İmzasız, Başlıksız, Dost Yumruğu, Manzume. Sıçrayış 10, s.4.: İnsanların hangi hâl içerisinde olursa olsun hayatlarından memnun olmadıklarını belirten bir dörtlükten oluşan manzume.

7. Latife

Çekirge mizah gazetesinde yayımlanan latifelerin, biri hariç, Hafız İmam Süyutî’nin *Zübdetü’l-Faşuş fî Hükmi Karakuş*, *Letâif* isimli eserinden iktibas olduğu belirtilmiştir.

7.1. İmzasız, Zübdetü’l-Faşuş fî Hükmi Karakuş, Latife. Sıçrayış 8, s.2; Sıçrayış 9, s.3.; Sıçrayış 10, s.4.: Hafız İmam Süyutî’nin *Zübdetü’l-Faşuş fî Hükmi Karakuş*, *Letâif* isimli eserinden seçilmiş metinlerin tercüme edileceği ifadesiyle Karakuş tarafından çözüme kavuşturulan dört adet vakayı yansıtan latife.

7.2. İmzasız, Başlıksız, Öte Beri, Latife. Sıçrayış 9, s.2.: Tedavi masrafının cenaze masrafından daha hesaplı olduğunu konu edinen latife.

8. Kitap Tanıtımı

Gazetede bir adet kitap tanıtımına yer verilmiştir.

8.1. İmzasız, Lu'biyyât-ı Zâdegân, Kitap Tanıtımı. Sıçrayış 8, s.3; Sıçrayış 9, s.3; Sıçrayış 10, s. 3: *Ebyât-ı Zâdegân* adlı 12 sayfadan ibaret olduğu ve 1269 yılında neşredildiği belirtilen risalenin şekli ve muhtevî özelliklerini belirten değerlendirme.

9. Karikatür

Karikatürler, genel olarak yayımlandıkları zamanın güncel hadiselerinden üretilir. Zaman içerisinde karikatüre konu olan hadiselerin en azından bir kısmı, giderek önemini yitirir. Belki de unutulur. Söz konusu hadiseler vâkıf olmayanlar, karikatürde ortaya konan eleştiriyi anlamazlar. Bu düşünceyle gazetede yer alan 20 karikatürden günümüz okurunun anlamlandırmada güçlük yaşayacağı var sayılanlara açıklayıcı dip notlar eklenmiştir.

9.1. Terakki-D.M.¹⁵, Numara 1, s. 1: “— Haydi bakalım hangimizde yürek Selanik. — Haydi bre zaten Selanik'te aldım dersimi!” ifadesiyle kendisine kılıç çekilen bir şahsı yansıtan karikatür.¹⁶

9.2. İmzasız, Numara 1, s. 4: “*Amasya'nın ne güzel çiçek bamyası.*” ifadesiyle elinde çiçek bamyası bulunan sarıklı, cüppeli sakallı bir şahsı yansıtan karikatür.¹⁷

9.3. İmzasız, Numara 1, s. 4: “*1 Gel arkadaş şu çorap makinesini seyredelim. 2 Hakikaten dehşetli makine imiş. 3 Aman aman ey sakalım! 4 Ooooh babam ne de mevsimlik çorap!*” ifadesiyle verilen ve dört kareden

¹⁵ Karikatürün sağ alt köşesinde Latin esaslı Türk harfleriyle “D.M.” imzası, sol alt köşesinde Arap harfli “Terakki” imzası yer almaktadır.

¹⁶ Karikatürde kendisine kılıç çekilen şahıs 1872 yılında Gümüşhane'de doğan, İttihat ve Terakki Fırkasına tarizleriyle tanınan Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'dir. Bilindiği Lütfi Fikri Bey 19 Temmuz 1910 tarihinde Selanik'e bir konferans vermek için gitmiş ancak İttihatçıların düdüklü protestosu neticesi konuşma yapamamıştır (Gazel 298-299). Karikatürdeki Selanik vurgusu bu nedenle olmalıdır. Karikatürize edilen hadise ise Lütfi Fikri Bey'in Maliye Nezareti özel kalem müdürü Nesim Russo tarafından düelloya davet edilmesidir. Söz konuş düello daveti hakkında bilgi için bkz. Hayrettin Pınar, Aynur Asgarova Pınar. “Osmanlı'da Düello: Sınırı İhlâl Etmeye Kalkışanlar.” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 35, no. 2, 2020, ss. 721.

¹⁷ Karikatürdeki şahıs Amasya Mebusu Arif Fazıl Efendi'dir. Bu milletvekili İttihat ve Terakki Fırkasının Hizb-i Cedit grubu içerisinde yer almıştır (Yiğit 121). *Çekirge* mizah gazetesinin İttihat ve Terakki Fırkasını destekleyen tutumu dikkate alındığında ilgilinin karikatürize edilmesinde parti içi muhalif yapı içerisinde rol almış olması etkili olmuş- tur denilebilir.

oluşan karikatürde iki kişinin bir örgü makinesini şaşkınlıkla izlemesi yansıtılır.

9.4. Terakki-D.M., Sıçrayış 2., s. 1.: Alt alta iki kareden oluşan ve “1. Aman şu balığa bayılacağım, ağzımın suyu akıyor! 2. Acaba şunları kuyruk tarafından birer parçayla aldatabilir miyim?” ifadesiyle üst kısmında İstanbul’dan Bağdat’a uzandığı görülen bir demiryolu projesi üzerinde servis edilen balığı yemek için iştahla eğilmiş dört Batılı ile söz konusu mekâna gülümseyerek girmek üzere olan bir Türk yetkiliyi; alt kısmında ise Türk yetkilinin iştahı kabaran Batılıları en az paya razı etme çabasını yansıtan karikatürde 1911 yılında Bağdat Demiryolu projesinin tekrar gündeme gelmesi konu edilmiştir.¹⁸

9.5. İmzasız, Sıçrayış 2, s. 4: “— Mademki iş tokata bindi, idman bize vacip oldu şimdi!” ifadesiyle İttihat ve Terakki Fırkası muhalifi oldukları anlaşılan beş kişinin idman yapmasını yansıtan karikatürde İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi zamanında siyasi mücadelelerin Mebusan Meclisinde kavgaya dönüşmesine gönderme yapılmıştır.¹⁹

9.6. Terakki Atelyesi, Sıçrayış 3, s. 1: “Ağlama arkadaş, başa gelen çekilir.” ifadesiyle bir odadaki koltukta perişan bir şekilde oturan, gözlüklü ve sakallı bir şahsın çevresindekiler tarafından teselli edilmeye çalışılmasını yansıtan karikatür.²⁰

9.7. İmzasız, Sıçrayış 3, s. 4: “Hâlbuki biz şimdi temerrüt edersek elektrik çıktığı zaman da bizi münasip bir hizmette kullanırlar.” ifadesiyle sürücü mevkiinde bulunan bir at tarafından idare edilen; çekicisi bulunmayan, içi insanlarla dolu, seyir hâlindeki bir tramvayı yansıtan karikatür.²¹

¹⁸ 1903 yılında inşaat imtiyazı Almanlara verilen, 1904 yılından sonra maddi güçlükler ve Batılı devletlerin engelleme çabası neticesi yarım kalan ve 1911 yılında tekrar gündeme gelen Bağdat Demiryolu Projesi hakkında bilgi için bkz. Mehmet Beşirli. “Bağdat Demiryolu’nun Akdeniz Uzatması: Toprakkale-İskenderun Demiryolu.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 23, 2004, ss. 217-219.

¹⁹ İbrahim Hakkı Paşa kabinesi zamanında İttihat ve Terakki Fırkası içerisinde temayüz eden hizipleşmeler ve neticesinde ortaya çıkan tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya *Türkiye’de Siyasal Partiler C.III*. İletişim Yayınları, 2009, ss.197-111, Yücel Yiğit. İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 14, 2014, ss. 108-122.

²⁰ Koltukta oturan şahıs İttihat ve Terakki muhalifliğiyle tanınan Lütfü Fikri Bey’dir. Karikatürde 1911 sonbaharında yargılanması gündeme gelecek olan Lütfü Fikri Bey’in İttihatçıların tarizlerinden bizar düşmesine gönderme yapılıyor olmalı.

²¹ Tramvayların elektrikli olmasıyla ilgili çalışmalar II. Abdülhamit Dönemi’nde başlamış ve 1910 yılında gerekli izinlerin verilmesine rağmen söz konusu proje hayata geçirilememiştir (Kuzucu 232-233). Karikatürde tramvayların elektrikli olması hâlinde şirkete ait atların akıbetinin ne olacağı sorgulanmaktadır. Ayrıca söz konusu karikatür alt yazısı dahi değiştirilmeden *Papağan*’ın 25 Mayıs 1927 tarihli 221. sayısında aynen yayımlanmıştır.

9.8. İmzasız, Sıçrayış 4, s. 1: “Amele — Paşa hazretleri hakkımız ketm olunuyor. Merhametinize iltica ettik. Paşa — Vah vah çok acıdım. Sadrazam olaydım. Size hizmet ederdim. Papağan — Guguk guk!...” ifadesiyle hakları gasp edildiği gerekçesiyle bir grup işçinin görevde olmadığı anlaşılan paşandan yardım istemesini yansıtan karikatür.²²

9.9. Terakki Atelyesi, Sıçrayış 4, s. 4: “Osmanlı Piyangosunun son yedinci keşidesi münasebetiyle. Çekirge — Arkadaş bu adamın salyası neden akıyor. Sığırık — Üç yüz bin kuruş piyangodan sana da çıksa ağzın sulanırdı. — Aman nerede satılıyorsa bir bilet de biz alalım. — Haydi öyleyse, Valide Hanında Devidos Venature Bankasına.” ifadesiyle etrafındaki üç kişiye çekiliş bileti satmaya çalışan şahsı yansıtan karikatür.

9.10. Terakki Atelyesi, Sıçrayış 5, s.1: “Tezgâhtar — Kefe ağır bastı. Müşteri — Zararı yok, birkaç dirhem daha koyuver.” ifadesiyle elindeki terazinin bir kefesinde insanlar, diğerinde para olan tezgâhtar ile gözlüklü bıyıklı bir zattan ibaret karikatür.²³

9.11. İmzasız: Sıçrayış 5, s. 4, “Çekirge — Arkadaş, bu gemi neden yürümüyor. Sığırık — Diplomadan yelken o kadar yürütür. — Aman aman akıntıya kapıldık. — Korkma canım, kaptanımız diplomalıdır.” ifadesiyle üzerinde Sığırık ile Çekirge'nin bulunduğu, yelkeni diplomalardan oluşan, seyir hâlinde bir Şirket-i Hayriye vapurunu yansıtan karikatür.

9.12. Terakki, Sıçrayış 6, s. 1: “Mülakattan sonra: Eyvah bu bazidecede ben yine yandım.” ifadesiyle seyir hâlinde bir yolcu treninin bulunduğu demiryolu yanında, üniformalı bir İngiliz ile fesinde hilal işlemesi bulunan bir Osmanlı bürokratinin el sıkışmasını yansıtan karikatür.²⁴

9.13. Terakki, 31 Mart 1327 Perşembe, Sıçrayış 6, s. 4.: “Muharrirlerden temettü vergisi alıyorlar: Çekirge — Arkadaş kediden süt sağılır mı?

²² Cibali Tütün Fabrikası işçileri, Mart 1911'de greve gitmişlerdir. İşçiler grev hakkında basını da bilgilendirerek kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır (Oktar ve Alan 35). Burada da muhtemelen söz konusu grev hadisesi ele alınmıştır. Ayrıca işçilerin yardım istediği paşanın *Çekirge*'nin 9. sayısının kapak karikatüründe Boşo Efendi'den istifade etmeye çalışan kişi olarak çizildiği de düşünülürse ilgilinin hükûmete muhalif bir şahıs olduğu ya da muhaliflerin tarizlerinden medet umarak amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştığı düşünülebilir.

²³ Gözlüklü şahıs Maliye Nazırı Cavid Bey, sakallı ise Adliye Nazırı Necmeddin Molla'dır. Necmeddin Molla'nın Adliye Nezaretinin personel eksikliği, yetersiz maaşlar gibi devlete mali yük getirecek ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak arayışı karikatürü anlamlandırmak için önemlidir. Söz konusu kaynak arayışı hakkında bilgi için bkz. Erkan Tural, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezareti'nde Bürokratik Reform." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, no. 57, 2008, ss. 237-242. Bu bağlamda karikatürde Maliye Nazırı Cavid Bey'le Necmeddin Molla arasında Adliye Nezaretinde istihdam edilmek istenen personel sayısı pazarlığı ele alınmış olmalıdır.

²⁴ Uzun bir aradan sonra yapımına devam edilmesine çalışılan Bağdat Demiryolu projesi için Batılıların desteğini alma çabası yansıtılmaktadır.

Sığırcık — Ayol meşhur darbı meseldir. Murad edersen tekeden bile süt çıkar.” ifadesiyle gözlüğü, bıyıklı bir şahsın kediden süt sağmaya çalışmasını yansıtan karikatür.²⁵

9.14. Terakki, 3 Nisan 1327 Pazartesi, Sıçrayış 7, s. 1.: “Çekirge: Şu karşı ovada bir kuzu meler / Karadağ’daki (!) kurdun bağırmı deler / Olimp (!) tepesinde göründü bir er! / Şu Sırp (!) Balkanlarda (!) neler var neler. Sığırcık: Beklerken kuzuyu bu şanlı asker / Hepsinin yüreği! Hop hop eder?” ifadesiyle etraflarında tilki, çakal, ayı gibi hayvanlar olan, önlerindeki kuzuyu korumaya çalışan bir grup Osmanlı askerini yansıtan karikatür.²⁶

9.15. Terakki, Sıçrayış 7, s. 4.: “— A kız Pembe bu yangınlar niçin pek çok oluyor. — Varsın olsun bu gidişle çiriği şeref buluyor. Çekirge — Çenen pırtı, kör olası kahpe.” ifadesiyle yangın nedeniyle harap olan binaların bulunduğu sokakta sohbet eden iki afetzede kadını yansıtan karikatür.²⁷

9.16. Terakki Atelyesi, Sıçrayış 8, s.1.: “Çekirge: Bu babahindiler ne iyi mal imiş. Sığırcık: İyi ama o kaz akıllı çoban. Böyle tuz(!)lu suya malı sür(!)erse cavlağı çekiverir.” ifadesiyle önünde bulunan bir hindi sürüsünü denize doğru süren bir zatı tasvir eden karikatür.²⁸

9.17. Terakki, Sıçrayış 8, s.4.: “Donanma ianesi münasebetiyle: Milletin seylâbeyi hamiyeti böyle rîzân oldukça inşallah on sekiz ay sonra değil bu ikisini, belki bunun gibi daha birçok drenotu bu şamandıraya bağlanmış görürüz yaşasın hamiyeti Osmaniye!” ifadesiyle iki savaş gemisini yansıtan karikatür.²⁹

²⁵ Karikatürdeki şahıs Maliye Nazırı Cavid Bey’dir. Burada aldığı mali önlemler tenkit edilmektedir.

²⁶ Osmanlı masum bir koyun/kuzu gibi Avrupa Devletleri, Rusya canavar, Balkan ulusları/devletleri de kuzunun parçalarından kendilerine düşecek hisseyi kapmak için fırsat kollayan kurt olarak tasvir edilmiştir.

²⁷ 1908’deki Çırçır yangının afetzedelerinin mağduriyetleri devam etmektedir, muhtemelen karikatürde bu durum ele alınmıştır. Büyük Çırçır yangını hakkında geniş bilgi için bkz. Ebru Aykut, “Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırçır Yangınının Ardından İstanbul’da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş”, *Toplum ve Bilim*, no. 136, 2016, ss. 5-39.

²⁸ Bu karikatürde 1911 yılı başlarında Katolik Arnavutların isyan girişiminde bulunmaları konu edilmiş olmalıdır. Söz konusu hadise hakkında bilgi için bkz. Suat Zeyrek, “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları.” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 1, no. 33, 2012, ss. 310.317.

²⁹ II. Meşrutiyet Dönemi’nin hemen başlarında Donanma Cemiyeti kurularak donanmayı güçlendirmek için geniş çaplı yardım kampanyası başlatılmıştır. Söz konusu karikatürde bu hadise yansıtılmaktadır. Donanma Cemiyeti ile ilgili geniş bilgi için bkz. Necdet, Aysal, “II. Meşrutiyet Dönemi’nin Toplumsal bir Yardım Kuruluşu: Osmanlı

9.18. Terakki, Sıçrayış 9, s.1.: “Sıcaklar geldikçe hararet de artıyor şuradan bir su içeyim bari. Çekirge: Nafile yorulma, boş o boş o!!” İfadesiyle içine fesli, bıyıklı bir şahsın başı dışarda kalacak şekilde yerleştirildiği testiden su almaya çalışan, yaşlı bir şahsı yansıtan karikatür.³⁰

9.19. Terakki Atelyesi, Sıçrayış 9, s.4.: “Reji fabrikasında sigara imalathanesi: Çekirge — Aman arkadaş, bunlar sigaralara sade toz dolduruyorlar. Sığırcık — İşte ağzına da bir iki tel saçak ilave ediyorlar ya.” ifadesiyle bir masa etrafında yedi kişinin sigara imal etmesini konu edinen karikatür.

9.20. Terakki, Sıçrayış 10, s.3.: “Çekirge'nin meserret günleri” “Pa-dişahım çok yaşa” ifadeleriyle beş beyitlik şiire ve karikatür içerisinde II. Meşrutiyetin mottosu olan “Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet” kelimelerine yer verilmiştir.

10. Resim

Gazetede Sultan Reşad ve oğullarının ayrı ayrı portrelerinin bir kompozisyon içerisinde sunulmasıyla oluşturulan bir adet resme yer verilmiştir.

10.1. Sıçrayış 10, s.2.: “Cülus- hümayun-ı mes'adet-i makrûn-ı Hazret-i Padişahî rûz-ı firûzu vesile-i celilesiyle” ifadesiyle Sultan Mehmet Reşat ve sırayla oğulları Ziyaeddin, Ömer Hilmi, Necmeddin efendilerin resimlerine, Mehmed Reşad'ın resmi altında “Sevgili padişahımız Sultan Mehmet Hanı Hamis Hazretleri ve mahâdimi kirâm-ı necâbet penahileri” ifadesine yer verilmiştir. Şehzadelerin resimleri altındaysa sırayla “Devletlü Necabetlü Ziyaeddin Efendi Hazretleri, Devletlü Necabetlü Ömer Hilmi Efendi Hazretleri, Devletlü Necabetlü Necmeddin Efendi Hazretleri” yer almaktadır. Resim altında ise “Padişahım şevketinle milletinle çok yaşa, Vefki Allah emânîküm cemîâ daima”³¹ duasına ve “Duasını bargâh icabeti iktinah cenabı perverdigâra ref” ve îsâl ile mübarek ve mualla hân

Donanma Cemiyeti.” *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 6, no. 9, 2020, ss.103-120.

³⁰ Söz konusu karikatürde testiden su almaya çalışan şahsın sadrazam olmak isteyen bir paşa olduğu, gazetenin 4. sayısının kapak karikatürünün değerlendirildiği dipnotta belirtilmiştir. Testi içindeki şahsın ise karikatür altında yer alan “boş o boş o” vurgusundan ve Gıdık mizah gazetesinin 35. sayısında Mavi Vals imzasıyla neşredilen “Şu, Bu” başlıklı yazının muhtevasında yerli yersiz muhalefetinden dolayı adına telmihen Yorgo Boşo Efendi'yi “Boş” olarak nitelemesinden (Mavi Vals 274) hareketle devrin Rum mebuslarından Yorgo Boşo Efendi olduğu kanaati oluşmuştur. Karikatürde ise büyük olasılıkla sadrazam olmak isteyen paşanın amacına ulaşmak için Boşo Efendi gibi muhaliflerin hükûmete yönelik tarizlerinden istifade etme çabası ele alınmıştır.

³¹ Padişahım şevketinle milletinle çok yaşa. Allah seni her zaman korusun.

pâyı hazreti hilafetpenah azamiye hakîrâne, fakîrâne arzı tebrîkâta ictisâr eyle.” ifadesine yer verilmiştir.

11. Reklam

Genel olarak reklamlar yayımlanma zamanında basın yayın kuruluşları için maddi kaynağın ötesinde bir anlam ifade etmez. Ancak yayın üzerinden belli bir süre geçtikten sonra toplumsal değişim ve dönüşümü yansıtan vesika haline gelirler. Bu nedenle dizin kısmında, gazetede yer alan 9 reklam doğrudan Latin esaslı Türk alfabesine aktarılıp verilmiştir.

11.1. Burhaneddin Bey Kumpanyası, Sıçrayış 6, s. 4.: “Şehzadebaşı’nda Burhaneddin Bey Kumpanyası bugün hanımlara, gece erkeklere – Don İzak – 5 perde.”.

11.2. Matbaa-i Reşadiye, Sıçrayış 9, s.4.: “Matbaa-i Reşadiye. Yeni küşâd olunan bu matbaa bütün matbaalardan ehven fiyatla iş görür. Cümlesinden nefis eser tab’ eder işte bir numunesi mecmuamızdır. Her şey yenedir eser tab’ ettirmek isteyenler bu matbaaya müracaat ederler ise çok memnun etmek ve doğru bir meslek takip eylemek başlıca hasâ’ilindedir.”.

11.3. Osmanlı Piyangosu, Sıçrayış 3, s. 1; Sıçrayış 5, s. 1; Sıçrayış 7, s. 4; Sıçrayış 8, s.1.; Sıçrayış 9, s.1.: “Zengin olmak isteyen vatan hadimleri, Valide Hanı’ndaki Devidos Venature Bankasından Osmanlı Piyangosu biletlerinden alınız.”

11.4. Sosyalizm, İhtilal Fırkaları, Perşembe 24 Mart 1327, Sıçrayış 4, s. 4: “Sosyalizm, İhtilal Fırkaları, her ikisi İstanbul’un en maruf avukatlarından olup hamiyeti, ihata-yı fikriyesi, nüfuzu nazarı ile müşarün bi’l-benan olan Haydar Rıfat Bey’in eseridir. Beşer kuruluş fiyatıyla her kitapçıda bulunur.”

11.5. Sultanzade Sabahattin Bey’in İzahına Cevap, Pazartesi 11 Nisan 1327, Sıçrayış 9, s.4.: “Sultanzade Sabahattin Bey’in İzahına Cevap. İhtilafât-ı hâzıranın istinat ettiği esbabı en çıplak hakikatlerle gösterip ademi merkezîyetle hayatı hâzırımızı, istifamızı tetkik eden bu risaleyi, izahı okuyanlara tavsiye eyler, okumayanların ikisini de okumamalarını temenni ederiz. Muharriri: M. Fazıl Reşit. Bu hafta zarfında intişar edecektir.”

11.6. Teceddüdi Osmani. Perşembe 7 Nisan 1327, Sıçrayış 8, s. 4; Pazartesi 11 Nisan 1327, Sıçrayış 9, s.4.: “Galata’da rıhtım arkasında bahçeli (Teceddüdi Osmani) birahanesinde her akşam mükemmel saz. Meşrubat birinci nev.”

11.7. Terzi Elhaç İbrahim Efendizade Osman Zeki. Pazartesi 4 Nisan 1327, Sıçrayış 7, s. 4: “Terzi Elhaç İbrahim Efendizade Osman Zeki.

Paris terzi mektebinden diplomalı ve Paris Umumi Terzi Ustaları Akademisi azasından. Son moda muvafık gayet şık ve kusursuz elbiselerin şehrimizde yegâne imalathanesidir.”

11.8. Terzi Elhaç İbrahim Efendizade Osman Zeki. Perşembe 7 Nisan 1327, Sıçrayış 8, s. 4: “Babıali Caddesi’nde Kanaat Kütüphanesi’ si üzerinde. Terzi Elhaç İbrahim Efendizade Osman Zeki. Son moda muvafık gayet şık ve kusursuz elbiselerin şehrimizde yegâne imalathanesidir.”

11.9. Terzi Hacı İbrahim Efendizade Osman Zeki Terzihanesine, Pazartesi 28 Mart 1327, Sıçrayış 5, s. 4: “Son moda, gayet zarif elbise yaptırmak isterseniz Meseret apartmanı karşısında Terzi Hacı İbrahim Efendizade Osman Zeki Terzihanesine gidiniz.”

12. İlan

Gazetede yer alan 3 “ilan” metni doğrudan Latin esaslı Türk alfabesine aktarılmıştır.

12.1. Cadaloz, Perşembe 17 Mart 1327, Sıçrayış 2, s. 4: “Bu hafta zarfında (Cadaloz) namında gayet ve müthiş! Bir mizah gazetesi neşrolunacakmış bakalım çıksın da görürüz veya görüşürüz!”

12.2. Altın Saat Hediye, Perşembe 17 Mart 1327, Sıçrayış 2, s. 4: “Dünyanın en meşhur saat fabrikası olan Singer İmalathanesi Memaliki Osmaniyeye halkına da büyük bir hizmette bulunmak emeliyle mülkümüzde tevsi-yi muameleye teşebbüs ediyor. Kendi muamelatını reklam için duvarlara, yakalara yapıştırarak ve elden birçok evrak-ı ilaniye tevzi ettirecektir fakat bu ilanlarda son derece calib-i dikkat bir yenilik şimdiye kadar hiç görülmemiş bir teceddüt arıyor. Binaenaleyh fabrikanın Dersaadet vekili gerek duvar gerek el ilanlarını tertip için bir müsabaka açıyor. Arzu eden mezkûr ilanlardan müsveddeyi İstanbul, Bahçekapısı’nda Hamidiyesi Türbesi karşısında Grammatopoulo Biraderler namına göndermelidir. Müsabakada birinciliği ihraz eden zata Singer fabrikasının bir adet altın saat hediye edilecektir. Gönderilecek evrak mayıs nihayete kabul olunur.”

12.3. Arzı Şükran, Perşembe 31 Mart 1327, Sıçrayış 6, s. 2.: “Hakkımızda bezli teveccüh ve iltifat buyuran Balkan ve Konya’da Münteşir, Meşriki İrfan refiklerimize en samimi arzı teşekkür ederiz.”

Sonuç

Çekirge mizah gazetesi, Hüseyin Nazmi’nin yönetiminde 10 sayı olarak Rumi takvime göre 14 Mart 1327 – 14 Nisan 1327 tarihleri arasında pazartesi ve perşembe günleri yayımlanmıştır. Gazetede reklam ilan dışında kalan 70 yazıdan 54’ü imzasız yayımlanmış ve diğer metin ve karikatürlerin tamamında müstear isimler kullanılmıştır. Çekirge, dönemin hükûmetleri üzerinde politik bir güç olarak temayüz eden İttihat ve Terakki

Cemiyetine yakın durmuştur. Bu nedenle yazılarda müstear isimlerin kullanılması devrin siyasi baskısıyla izah edilemez. Muhtemelen yazı kadrosunu olduğundan zengin göstermek amacıyla böyle bir uygulamaya gidilmiştir.

Çekirge'de ağırlıklı olarak İttihat ve Terakki Fırkası etrafında şekillenen siyasi mücadelelere yer verilmiştir. Özellikle muhalif kimlikleriyle tanınan Lütfü Fikri Bey, Boşo Efendi, İsmail Kemal Bey, Rıza Tevfik Bey gibi şahıslar çeşitli vesilelerle eleştirilmiştir. Nadiren de olsa İttihatçıların da eleştirildiği görülmektedir. Özellikle dönemin Maliye Nazırı Cavid Bey uyguladığı politikalar nedeniyle karikatürize edilmekten kurtulamamıştır. Bununla birlikte *Çekirge* mizah gazetesi kısacık ömrüne rağmen vergi, ulaşım, yoksulluk, moda, Balkan sorunu, dış politika ile ilgili gelişmeleri yansıtarak dikkate değer bir tarihî vesika niteliği kazanmıştır. Ayrıca gazete, genel olarak siyasi mücadeleler etrafında şekillenen şiir, kısa hikâye, latife, muhavere, fıkra gibi metinleri ihtiva etmek suretiyle bir dönemin mizah edebiyatı anlayışını yansıtmaya bakımından da önemlidir.

KAYNAKLAR

- Aykut, Ebru, "Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırçır Yangınının Ardından İstanbul'da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş." *Toplum ve Bilim*, no. 136, 2016, ss. 5-39.
- Aysal, Necdet. "II. Meşrutiyet Dönemi'nin Toplumsal bir Yardım Kuruluşu: Osmanlı Donanma Cemiyeti." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 6, no. 9, 2016, ss. 103-120.
- Beşirli, Mehmet. "Bağdat Demiryolu'nun Akdeniz Uzantısı: Toprakkale-İskenderun Demiryolu." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 23, 2004, ss. 215-236.
- Birecikli, İhsan Burak. "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Tokatlanması Hadisesi." *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, c. 18, no. 36, 2020, ss. 139-163.
- Cadaloz*, no. 10, 23 Nisan 1327.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman. *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*. Garanti Matbaası, 1970.
- Çeviker, Turgut. *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 2 – Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. Adam Yayınları, 1988.
- Ener Su, Aydan. *1900-1928 Yılları Arası Mizah Gazete ve Dergilerinin İncelenmesi*. 2017. Ankara Ü, Doktora tezi.
- Gazel, Ahmet Ali. "Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in "Selanik'te Bir Konferans" Adlı Risalesi." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 14, no. 34, 2007, ss. 295-320.
- Gıdık*, no. 40, 7 Nisan 1327.

- İnuğur, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*. Der Yayınları, 2005.
- Kuzucu, Kemalettin. "Türk Mizah Basınında Toplu Ulaşım (1869-1939)", *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü*, Editörler Arif Bilgin-Ergin Çağman-Şaban Bıyıklı, İETT İşletmeleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, ss. 228-270.
- Mavi Vals. "Şu, Bu", *Gıdık*, no. 35, 1327, ss. 274.
- Oktar, Tiğınçe, ve Mehmet Mübarek Alan. "Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883-1925)." *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c. 9, no. 20, 2018, ss. 28-38.
- Papağan, no. 221, 25 Mayıs 1927.
- Pınar, Hayrettin, ve Aynur Asgarova Pınar. "Osmanlı'da Düello: Sınırı İhlâl Etmeye Kalkışanlar." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 35, no. 2, 2020, ss. 701-726.
- Şen, Cafer. "Fecr-i Âtî Encümen-i Edebîsi." *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, no. 1, 2008, ss. 79-93.
- Tanin, no. 664, 24 Haziran 1326.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler C. III*. İletişim Yayınları, 2009.
- Tural, Erkan. "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezareti'nde Bürokratik Reform." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, no. 57, 2008, ss. 223-252.
- Türesay, Özgür. "Ebüzziya Tefik ve Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912)." *Müteferrika*, no. 18, 2000, ss. 87-140.
- Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim C. I (1888-1918)*. Yenilik Basımevi, 1970.
- Yıldız, Osman, *Tanin Diyor ki*. Tün Yayınları. 2020.
- Yiğit, Yücel. "İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 14, 2014, ss. 103-125.
- Zeyrek, Suat. "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 1, no. 33, 2012, ss. 299-336.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EKLER

1. Seçilmiş Mensur Metinler

1.1. Başlıksız (Nevâdir Sütununda)

İşbu devre-i mübareke-i içtimaiye esnasında mebusan-ı kiramın fevkalade ibraz-ı rüyet ve ehliyet eylemiş! Vicdanen münafi-i vataniyeye nafi bir suret-i harikulade de çalışmış olduğunu gören taşra ve İstanbul mütehab-ı sanileri, vekilleri birer mükâfat ile taltif için heyet-i mahsusa teşkil etmişler ve ati-ül' zikri-i zevata mükâfat-ı meşruhanın itası tensip eylemişlerdir.

Ahmet Rıza Bey'e — Bir adet kibr-i çâk ve murassa su kupası.

Lütfü Fikri Bey'e — Bir adet takrir ve istizah kamusuyla, iki adet uçları lastikli ok ve (sabreden derviş muradına ermiş) levhası.

Derviş Bey'e — İdman için halterle, bir şişe Ethem Pertev Şurubu ve bir adet sırmalı kvas elbisesi.

İsmail Kemal Bey'e — *Sabr-ı Kanaat* nüshası.

Tokat Mebusuna — Gümüşlü ayine ve tarak.

Rıza Tevfik Bey'e — *Mecmua-i Letaif* ve kalem koleksiyonu.

Hasan Fehmi Efendi'ye — Bir adet *Mecelle*.

Seyid Efendi'ye — Cavid Beyin *Muhtasır İktisat* kitabı.

Kozmidi Efendi'ye — Bir adet kulplu fener ve bir deste kâğıt.

Boşo Efendi'ye — Yunanistan haritası.

Babanzade'ye — ... (Münasip bir hediye bulunamamıştır.).

Dağavaryan Efendi'ye — Madenden masnu bir kutu içerisinde bir orman koleksiyonu.

Dalgın Nazır-ı Sabıka — Muhtıra defteri ma' köstek Singer saati.

Edirneli Talat Bey'e — Dört adet kıvırcık koçuyla, altı tane sığır dili.

Cavid Bey'e- Katran Hakkı Ekrem'le beraber (Akçenin gittiğine bakma, işinin bittiğine bak.) levha-i nefisesi.

Ebuzziya Tevfik Bey'e — Bir tane *Siyonizm Mecmuası*.

Gümülcineli İsmail ve Kütahyalı Ferid Bey'e — Birer boks ve (Sofrada elini, mecliste dilini sakın) levhası.

Hallaçyan Efendiye — Altı denk pamuk, (Düşmez kalkmaz bir Allah) yazıyla masnu bir levha.

Bursa Mebusu Tahir Bey'e — Ma' sığırkık kuşu bir adet çekirge.

(Arkası gelecek nüshaya.)

(Geçenki nüshamızdan mabad.)

Tekfurdağı Mebusu Adil Bey'e — Bir küfe aliyyülala karpuzla bir küfe top atan kavunu.

Boyacıyan Efendi'ye — Gayet cesim ve iki kollu bir küp.

Selanik Mebusu Karasu Efendi'ye — شامیرلان süzgeci.

Bifa Mebusu Atıf Bey'e — Gümüş gagalı kâr-ı atik çifte huruslu bir şeşhane.

Abdullah Efendi'ye — (*Beyan'ül-Hak*) koleksiyonu ile kûfi hatla (Allah yoludur Hak yoludur tuttuğumuz yol) mısaraı havi bir levha...

Hacı Osman Efendi (Trabzon) — Bir adet hamsi tavası ile bir (Laz hevlesi) mecmuası.

Gümüşhane Mebusu Hayri Efendi'ye — Bir sandık elma ve bir küfede hacı hemze armudu.

Lütfü Paşa Gümüşhane — Sekiz çift tiftik çorap ile Ergani madeni mamulatından bir enfiye kutusu.

Ankara Mebusu Talat Bey'e — İki adet salon halısı, bir de zerde macunundan mamul sinir ilacı.

Kastamonu Mebusu Mahir Efendi'ye — Bir adet *Tefsir-i Tibyan* ile bir de (*Usul-i Terbiye-i Sıbyan*) mecmuası.

Samsun Mebusu Mehmet Ali Bey'e — Bir kalıp Girit sabunu.

Dâhiliye Nazırı, Manisa Mebusu Halil Bey'e — Bir çift kuvvetli Arap beygiriyle on kıyye balık yağı.

Niğde Mebusu Hayri Bey'e — Bir tabak imambayıldı.

Adliye Nazırı Necmeddin Bey'e — Antika bir adet mişma fener (!)

Şefik'el- Müeyyet Bey'e — (Abdülhamit'in devr-i saltanatı) koleksiyonu.

Hüseyin Cahid Bey'e — Altın bir kalem.

İmzasız: Numara 1, s. 2; Sıçrayış 2, s. 2.

1.2.Başlıksız (Nevâdir Sergisi Sütununda)

Fecr-i Âtî cemiyet-i edebiyesinin *Hande* gazetesi aleyhinde ikame-i dava ederek bir seneden fazla uğraştıktan sonra akıbetü'l-emr mağlup olmalarıyla cemiyet-i mezkûre riyasetinden bütün azaya ta'mîmen tebliğ olunan beyannamenin bir sureti elimize geçmiş ve bir veçhe âtî derç ve beyanına ibtidar kılınmıştır:

İzzetli, saadetli biraderi ekremim hazretleri vakt-i şerifiniz saîd ve umur-ı devletinüz müzeyyid olmak ed'iyesine inhâ-yı muhibbane budur ki benim saadetli biraderim hazretleri bu tarafta *Hande* ismiyle bir ceride-i

mizahiye ve dahi intişar etmekte iken bizlerin namus ve haysiyetimizi ihlale cüret eylediği malum olup ancak çoluk çocuk bilcümle cemiyetimiz efradı hümgür hümgür ağlayarak sırası ile matbuat idaresine, emniyet-i umumiyyeye, Divan-ı Harbe müracaat etmiş isek de mehallât-ı mezkûrenin hiçbirinden yüz bulamayınca gazete-i müşarünileyh idarehanesine giderek şamata ve kavga îkâıyla ahlak namına diyerek gürültüler eyleyip kendi prensibimiz böylece ihlale tasdi olunmuş iken kuru gürültüden başka bir iş göremediğimizden ötürü canib-i mahkemeye son bir ümitle koştüğümüzü hepimiz bilirsiniz. Mahkemenin lehimizde olan kararını nasıl bir sevinçle neşr ve ilana müsâraat eylediğimize de malum-ı devletleridir. Amma ki malum olmayan bir cihet vardır ki izharı güç setri müşkil tahriri cansız takriri ciğer-dûz bir ateş-dûz حكدازdır ki ona nisbet-i ahker-i la'l-i fâm külhen-gede-i cahîm yehpâre-i zemheridir.

Meğerki lehimizde olan hükm-i vaki kati ve sağlam değilmiş biz bu cihetten izhar-ı cehalet ettiğimizden dolayı arası bir hayli geçtikten sonra tekrar mahkemeye celb ve davet olunarak dört beş hafta daha muhakeme ve muvacehaya devam olundu. Ulum ve fûnûna oldukça bî-behre bulunduğumuzdan müdafaât-ı vakıya cevap vermekten izhar-ı acz ediverecek mahkeme bizi haksız çıkarmasın mı işte devletli biraderim hasmımız berâet etti. Bizim bu kadar emekler boşa gittiği gibi üste de mahkeme masrafı üzerimize yüklendi. Binaenaleyh melfuf pusulada müfredatı görüldüğü üzere uhdenize isabet eden masrafı postaya tevdiyen gönderesiz Cenab-ı Hakk zat-ı hüner-perver ü maarif-kester ve her vakitte er oğlu er efendim sultanıma başka keder vermesin.

Reis-i Cem'iyet Subhullah Hamdi³²

Çekirge

دا فغانی البتہ خورد زخمی هر³³ که

İmzasız, Sıçrayış 6, s. 2-3.

2. Seçilmiş Manzum Metinler

2.1. Başlıksız (Nazire Sütununda)

Berlin'de nice banka ile oynadı kuvvet bol
Hatır ve gönül dinlemedi, duymadı sağ sol
Buldu parayı yoktu ne folluk ne de fol
Milyonlar alıp bütçeye sarf eyledi bol bol

³² “Fecr-i Âtî Encümeni dört başkan değiştirir. İlki Fâik Âlî, ikincisi Fazıl Ahmet, üçüncüsü Hamdullah Subhi, son başkan Celâl Sâhir'dir.” (Şen, 2008: 86).

³³ Elbette yaralananın laneti vardır.

Altın yolu banknot yoludur tuttuğumuz yol
 Cavid yaşa ey nazır-ı ihsan yaşa var ol
 Çıktıkça maaş ben de sövündüm ve köpürdüm
 Ekmekçi, kasap geldi ve bakkalı da gördüm
 Ay başına gel haydi dedim sanma züğürdüm!
 Fikrimce hemen hemen şöylece banknotları dürdüm
 Altın yolu banknot yoludur tuttuğumuz yol
 Vezne yaşa ey sevgili mahzen yaşa var ol
 Altın ne kadar şanlı, müşaşa ve müdevvir
 Endamı dil âşûbî kılar fikri münevvir
 Her lafına aleyhinde ola bence müzevvir
 Ey maden-i cazip ona kudret, ona cevher
 Altın yolu banknot yoludur tuttuğumuz yol
 Para! Yaşa ey sevgili maden yaşa var ol
 Para! Sana haşmetli krallar bile bende
 Alem sana meftun bugün Hint'de Yemen'de
 Her an gömülsem sana can dursa da tende
 Keşfeyleyebilseydim ona caziyesinde
 Altın yolu banknot yoludur tuttuğumuz yol
 Altın yaşa ey sevgili maden yaşa var ol
 Ölseydim eğer ben sana minnet mi ederdim
 Lakin yaşamak, işte benim en ulu derdim
 Sizler yok iken borçlulara baş keserdim
 Şimdiyse duağâhına ben postumu serdim
 Altın yolu banknot yoludur tuttuğumuz yol
 Altın yaşa ey sevgili maden yaşa var ol
 Mart geldi yine, bakkala tutuldum
 Ben kese bedest şöylece kasaba yoruldum
 Hürmetlice çanta ile şöyle kuruldu
 Senden yine ey para ne buldum ise buldum
 Altın yolu banknot yoludur tuttuğumuz yol
 Altın yaşa ey sevgili maden yaşa var ol

İmzasız, Sıçrayış 2, s. 2-3.

2.2. Moda Âleminde

Bir uzun fes Alamut pardösü ağzında puro
Bu sene geldi beyim sanki Mısır'dan hediye
O kadar sıhhatine var ki merak-ı monşer
Para koymaz cebine kendisi mikroplu diye

Şadan, Sıçrayış 6, s. 3.

3. Seçilmiş Karikatürler³⁴

3.1. Terakki-D.M., Numara 1, s. 1:

“Haydi bakalım hangimizde yürek Selanik. — Haydi bre zaten Selanik'te aldım dersimi!”

3.2. Terakki-D.M., Sıçrayış 2, s. 4:

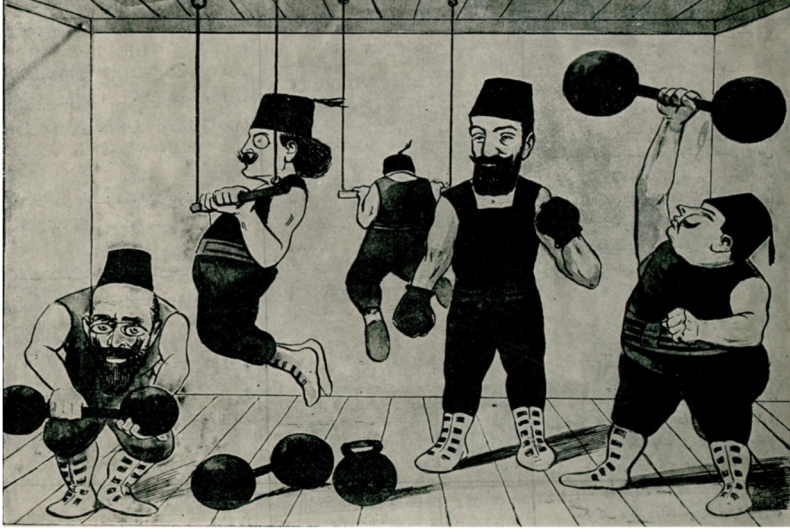

“1— Aman şu balığa bayılacağım, ağzımın suyu akıyor!

2 — Acaba şunları kuyruk tarafından birer parçayla aldatabilir miyim?”

³⁴ Bu kısımda yer alan karikatürlerin anlaşılmasını sağlayacak açıklayıcı ya da tamamlayıcı bilgiler “karikatür” dizininde verilmiştir.

3.3. İmzasız, Sıçrayış 2, s. 4:

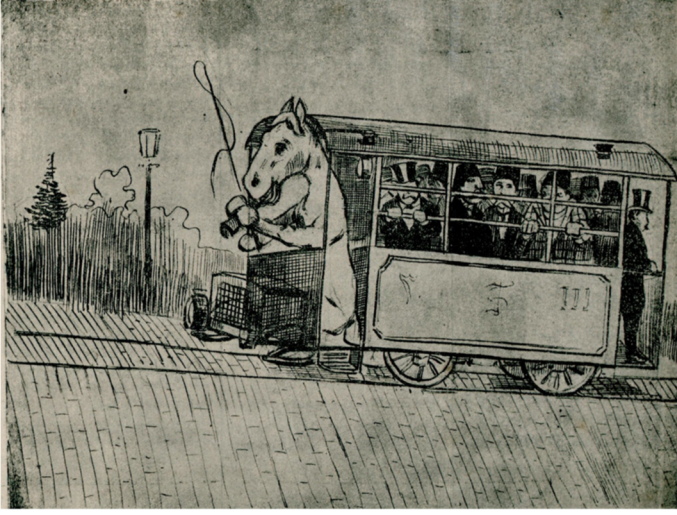
“— Mademki iş tokata bindi, idman bize vacip oldu şimdi!”.

3.4. Terakki Atelyesi, Sıçrayış 3, s. 1:

“Ağlama arkadaş, başa gelen çekilir.”

3.5. İmzasız, Sıçrayış 3, s. 4:

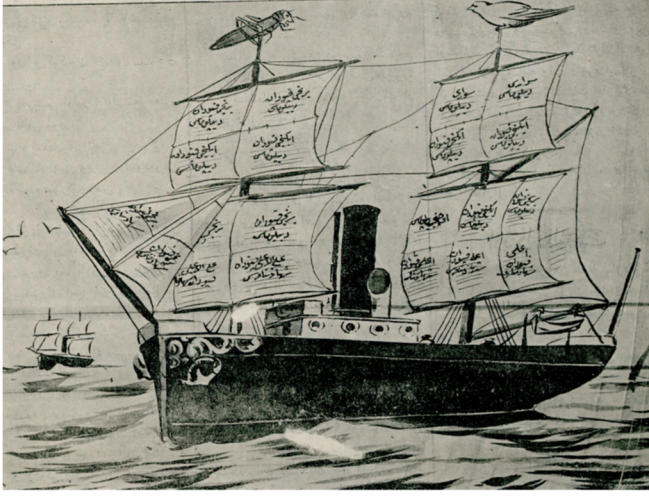
“Hâlbuki biz şimdi temerrüt edersek elektrik çıktığı zaman da bizi münasip bir hizmette kullanırlar.”

3.6. İmzasız, Sıçrayış 4, s. 1:

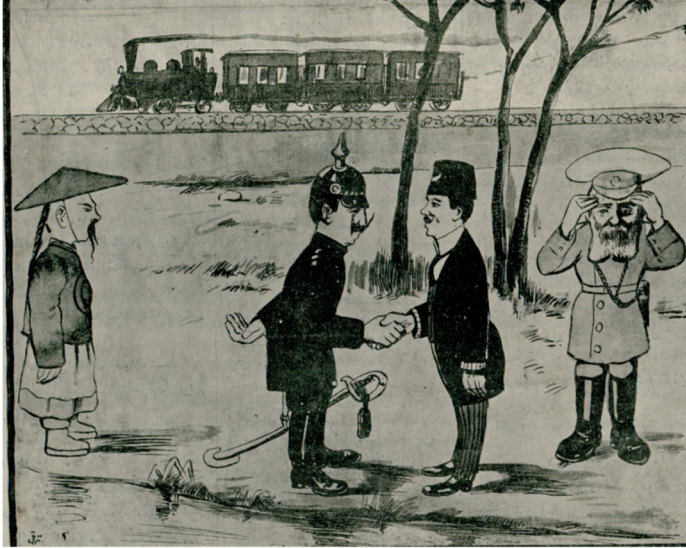
“Amele — Paşa hazretleri hakkımız ketm olunuyor. Merhametinize iltica ettik. Paşa — Vah vah çok acıdım. Sadrazam olaydım. Size hizmet ederdim. Papağan — Guguk guk!...”

3.7. İmzasız, Sıçrayış 5, s. 4:

“Çekirge — Arkadaş, bu gemi neden yürümüyor. Sıçrayıcı — Diplomadan yelken o kadar yürütür. — Aman aman akıntıya kapıldık. — Korkma canım, kaptanımız diplomalıdır.”

3.8. Terakki, Sıçrayış 6, s. 1:

“Mülakattan sonra: Eyvah bu baziçede ben yine yandım.”

3.9. Terakki, Sıçrayış 6, s. 4.:

“Muharrirlerden temettü vergisi alıyorlar: Çekirge — Arkadaş kediden süt sağılır mı? Sığırcık — Ayol meşhur darbu meseldir. Murad edersen tekeden bile süt çıkar.”.

3.10. Terakki, Sıçrayış 7, s. 1.:

“Çekirge: Şu karşı ovada bir kuzu meler / Karadağ'daki (!) kurdun bağırnı deler/Olimp (!) tepesinde görüldü bir er! / Şu Sırp (!) Balkanlarda (!) neler var neler. Sığırcık: Beklerken kuzuyu bu şanlı asker / Hepsinin yüreği! Hop hop eder?.”

3.11. Terakki, Sıçrayış 7, s. 4.:

“— A kız Pembe bu yangınlar niçin pek çok oluyor. — Varsın olsun bu gidişle çiriği şerefi buluyor. Çekirge — Çenen pırtı, kör olası kahpe.”.

3.12. Terakki, Sıçrayış 9, s.1.:

“Sıcaklar geldikçe hararet de artıyor şuradan bir su içeyim bari. Çekirge — Nafile yorulma, boş o!!”.